

KIELEMME KÄYTÄNTÖ

Välipaloja

»Kuvan osat sijoittuvat varsin puristi- seen, lähinnä vertikaalien ja horisontaa- lien jäsentämään konstruktioratkaisuun. Hän on tavallaan luonut minimalismin primaarien struktuurien ja populaari- realismin keinojen synteessin.» Tämä si- taatti on helsinkiläislehden taidearvoste- lijän tekstiä viime vuodelta, eikä ehkä ole sattumaa, että se muutamassa viikos- sa oli löytänyt tiensä Suomen Kuvaleh- den »jyviin ja akanoihin». Miettimisen arvoisilta tuntuvat myös Yleisradion ja Mainos-TV:n äskettäisen haastattelu- tutkimuksen tulokset (sanomalehtiuti- nen 16. 1. 1970), joiden mukaan »tiedo- tusvälineissä viime aikoina esiintyneet ilmaisut, kuten manipulointi, kommuni- kaatio, yritysdemokratia ja kolmas maa- ilma, ovat merkitykseltään outoja [useim- mille] suomalaisille» ja »sanat investoin- ti, valtioneuvosto, kriisi ja inspiraatio eivät merkitse mitään noin puolelle suo- malaisista». Vahvistusta tuntuu saavan vanha havainto: ns. vierasperäiset kult- tuurisanat ovat ylimalkaan huonoja juurtumaan suomalaisen kielitajuun, ja jotenkuten juurtuneinakin ne oudoksut- tavat, jos niitä käytellään kasapäin. Nyt niin kuin ennenkin on vierasperäisten sanojen käytössä kysymys sekä ymmär- rettävyydestä (meneekö sanoma peril- le?) että tyylistä ja tyylikkyudesta (sa- noma ehkä menee perille, mutta säräh- tääkö se vastaanottajan korvassa?).

*

Myönnettäköön, että omistakin ainek- sista muodostellut sanat voivat jäädä merkitykseltään hämäriksi. Yleisradion tutkimuksen mukaan sellaisia oli jopa

valtioneuvosto; lähellä on tosin päätelmä, että haastateltujen vaikeutena tässä ta- pauksessa on ollut vain täsmällisen mää- ritelmän antaminen. Oli miten oli, tekee mieli suoda sija pikemmin omalle kuin vieraalle ainakin seuraavanlaisia lehti- kielen tokaisuja katsellessa:

»On masentavaa havaita, että aikana, jolloin monopoliasemassa olevat *etterime- diat* kehittyvät ja lisäävät mm. uutisväli- tystään, uutisvälityksen ja julkisen kes- kustelun perinteelliset ylläpitäjät talou- dellisista syistä joutuvat supistamaan toi- mintansa.»

»— — valitettavasti ne muutokset, joita useat Yleisradion kritisoijat suosit- tavat, olisivat omiaan rajoittamaan tuon *median* sananvapautta ja kehittävää pa- nosta suomalaisessa yhteiskunnassa.»

»Lähtökohtana on ennen muuta se, että pitäisi ajatella miten näillä välineillä, siis sähköisillä *meedioilla* välitetään uskon- nollisia tarpeita tyydyttävää ohjelmaa.»

Viimeisen sitaatin johdosta voisi luul- la, että spiritismi on astumassa uuteen, entistä teknisempään aikakauteen. Ihan spiritismistä ei sentään ole kysymys, vaikka taustalla on sama sana kuin spiri- tismien *meedi*ossakin: latinan *medium*, mo- nikko *media* = mm. 'keskiväli', 'julki- suus', 'julkinen tie'. Esimerkiksi englan- tiin ja ruotsiin tämä sana on omaksuttu sellaisenaan, latinalaisine yksikköineen ja monikkoineen, ja viime aikoina se on saanut niissä äskeisistä sitaateista ilme- nevän uuden merkityksen 'viestintäväli- ne'. Suomi sitä vastoin tekee tenän: la- tinalaismallinen taiputus ei meille sovi ainakaan siltään, eikä toisaalta tee mieli nojautua sellaisiin kaksinkertaisesti mo- nikollisiin esikuviin kuin *faktat* 'tosiasiat,

tosiot' ja *daatat* 'tiedot', joista suomessa on harpattu peräti epäklassisiin yksikkömuotoihin: »tämä asia on kyllä fakta», »muistamisen arvoinen daatta». (Latinassahan *facta, data* ovat monikkomuotoja ja *factum, datum* vastaavia yksikkömuotoja.) Toisinaan »medioita» näkee suomennettavan »tiedotusvälineiksi», joskus jopa »julkistamisvälineiksi», mutta nämäkin yhdyssanat kangertelevat pituuttaan. Siksi kannattaa taas muistuttaa, että käytettävissä on myös lyhempi vastine: *viestimet*. »Etterimediat» (radio ja televisio) ovat sen mukaisesti *eetteriviestimiä* ja »massamediat» (radio, televisio ja lehdistö) *joukkoviestimiä* — mieluummin näin kuin kolmiosaista yhdyssanaa käyttäen »joukkotiedotusvälineitä». (Ks. Vir. 1968 s. 222—223.)

*

Vierasperiäisiin sanoihin kompastelevat paitsi lukijat myös kirjoittajat. Nykypedagogista eksaktiutta tuntuu uhkuvan seuraava virke: »Etenkin *mediaaniin* ja *alakvartiiliin* lukeutuvat oppilaat oppivat ohjelmoidusta opetusmateriaalista tehokkaammin kuin opettajakeskeisessä opetuksessa.» Vähiin sen sisältö kuitenkin kutistuu, kun otetaan huomioon, että tilastotieteen termit *mediaani* ja *alakvartiili* eivät tarkoita mitään ryhmiä vaan niiden välisiä rajoja: mediaani on se raja, joka jakaa pituus-, paino-, lahjakkuus- tms. järjestykseen pannun joukon kahteen yhtä suureen ryhmään, ja alakvartiili se raja, jonka alapuolelle jää neljännes, yläpuolelle kolme neljännessä tapauksista. Kumpaankaan rajaviivaan ei voi yksikään oppilas lukeutua. Yllä olevassa sitaatissa tuskin on tarkoitettu sen kummempaa kuin *keskinkertaisia* ja *heikkoja* oppilaita.

*

Vieraan kielen sanojen vaikutus on toisinaan välillistä ja hiipivää. Niin on laita englannin *industry*-sanan, kun sitä

on ruvettu suomentamaan »teollisuudeksi» yhteydestä piittaamatta. Taannoin oli muotia puhua englantilaisittain »matkailuteollisuudesta» — Suomen satojen saattaminen turistien tallattavaksi sai kai joidenkuiden mielestä enemmän hohtoa, kun puuha korotettiin teollisuudenhaarojen joukkoon. Tämä villitys on, suureksi osaksi varmaan Matti Sadeniemen valistuksen ansiosta, nyt hiukan vaimentunut; »matkailuteollisuus» on saanut vaihtua asiallisemmaksi »matkailuelinkeinoksi» tai vain »matkailualaksi». Mutta samaan aikaan *industryn* vaikutukset soluttuvat muualle. Tammikuussa julkaistiin Uudessa Suomessa sivun levyinen kirjoitus »Elokuva — teollisuutemme kehitysala», jonka tarkoitusperiä parhaiten kuvaa seuraava kappale:

»Käsite "teollisuuselokuva" on syytä ymmärtää laajana, vastineena englanninkieliselle nimitykselle "industrial films", mikä peittää käytännöllisesti katsoen sen alueen, jonka kattaa elokuvaalallamme käytössä oleva tilauselokuva-nimitys. Laajana on toisaalta syytä käsitellä myös sana teollisuus, muistaen, että myös elokuva-ala luetaan kokonaisuudessaan — varsinaisesta tuotannosta aina elokuvateatterielinkeinon — teollisuuden piiriin kuuluvaksi.»

Olisi ehkä syytä miettiä, edistetäänkö tämäntapaisella »teollistamisella» suomen kielen selvyyttä. Mikä vikana *tilauselokuwassa*, mikä *elokuva-alassa*? Ei kai muu kuin että ne eivät satu sopimaan englannin ilmaisukaavoihin.

*

»Massiivinen kampanja satojentuhansien nälkäänäkevien ibojen pelastamiseksi pyöri täydellä teholla tiistaina, jolloin ensimmäisen kerran näytti siltä, että avustusjärjestöt ovat saamassa tilanteen *valvontaansa*.» Englannista käännettyä tämäkin. Alkutekstissä on arvatavasti ollut *control*, joka suomentuu »valvonnaksi» usein mutta ei aina: suomesahan puhutaan tilanteen *hallinnasta*, ei

sen valvomisesta. (Alanteen sanakirjan mukaan *hallita tilanne(tta)* = 'control (dominate, command) the situation', (henkilöstä puh.) 'have the situation in (t. under) one's control (t. well in hand), be master (t. be in command) of the situation'.)

*

Suomen Kulttuurirahaston juhlapuhuja lausui rahaston toimintakertomuksen mukaan vuosi sitten näin: »Juuri tässä, kauimpana toisistaan olevien *tieteenalojen välisessä poikkeittieteellisessä* kontaktissa on eräs keino pelastua ”uljalta uudelta maailmalta”, sellaisena kuin sen Aldous Huxley on hahmottanut.» Tällaistaikin jälkeä näkyy teettävän ruotsin *tvärvetenskaplig*: ensin se on käännetty suomen kannalta käsittämättömäksi »poikkeittieteelliseksi», ja sen jälkeen voidaan jo luulla, että on olemassa paitsi tavallisia poikkeittieteellisiä kontakteja myös erityisiä tieteenalojen välisiä poikkeittieteellisiä kontakteja. Palautettakoon siis mieleen, että ruotsin sanan takana oleva englannin *interdisciplinary* on suomeksi yksinkertaisesti *tieteidenvälinen*, aivan kuten *international* on = *kansainvälinen* ja *intercontinental* = *mannertenvälinen*. T ä s s ä tapauksessa kannattaa englannin ilmaisu-kaavasta ottaa oppia suomessakin. — Suomen *välisen* kaksimerkityksisyys muuten osoittautuu juuri »tieteidenvälisessä» pikemmin eduksi kuin haitaksi. »Tieteidenvälinen tutkimus» voidaan hahmottaa 1) 'tutkimukseksi, joka koskee useita tieteitä, tieteiden keskiseksi tutkimukseksi' (vrt. *valtioiden välinen sopimus*), 2) 'tutkimukseksi, joka kuuluu tieteiden »väliin», niiden rajamaille' (vrt. *rakennusten välinen sola*, *peltojen välinen aita*). Molemmat puolet kuuluvat myös »interdisciplinaryn» käsitteeseen yhtä tärkeinä.

*

»Pohjoismainen muistio oppilaisiin kohdistuvasta *ohjantatyöstä*» (tutkimuksen nimiöstä); »Vaikeuksia on syntynyt

mm. sen johdosta, että kokeiluperuskoulujen opettajat ovat velvollisia osallistumaan kouluhallituksen järjestämiin koulutus- ja *ohjantatila*suuksiin» (sanomalehdestä). Joku ehkä arvelee, että tällainen pedagoginen »ohjanta» on muuta ja erinomaisempaa kuin *ohjaus* tai *ohjailu*; asiantunteva pedagoginen prefektitaho on kuitenkin ilmoittanut, että se ei ole muuta (ja sanoutunut puolestaan irti koko sanasta, jonka arvelee syntyneen erään huomattavan kansalaisjärjestön piirissä). Uuden termin käyttäminen vakiintuneen tilalle tuntuu sitä tarpeettomammalta, kun sana on johdoltaankin aivan poikkeuksellinen. *aa, ää* -vartaloisista supistumaverbeistä saadaan teonimiä tavallisesti seuraavan kaavan mukaan: *leikata* → *leikkaus*, *leikkaa* (ei »leikanta»), *maalata* → *maalaus* (ei »maalanta»), *tervata* → *tervaus* (ei »tervanta»), *vastata* → *vastaus*, *vastuu* (ei »vastanta»). Rinnakkaistapauksia »ohjannalle» voidaan tuskin osoittaa muita kuin sotilaskielen *seuranta* (»seurantalaite»), »seurantavalonheitin». Sen avulla on kai koetettu välttää törmäystä merkitykseltään erikoistuneeseen *seurasana*an — turhan mutkikas väistöliike tämäkin, kun käytettävissä olisi ollut paljon luontevampi vaihtoehto: *seurailu*, *seurailulaite*, *seurailuvalonheitin*.

*

Lienee toistakymmentä vuotta siitä, kun sosiologit alkoivat käyttää termiä *viihtyvyys*: »työntekijäin viihtyvyys työpaikassaan», »perheenjäsenten viihtyvyys». Tällaista sanaa tarvittiin kaventamaan kaksimerkityksisen *viihtyisyys*-sanan aluetta — aiemminhan oli jouduttu puhumaan yhtä hyvin työpaikan viihtyisyydestä (= siitä, että työpaikka on viihtyisä; vrt. työpaikan mukavuus) kuin työntekijäin viihtyisyydestä (= siitä, että työntekijöillä on viihtyisää; vrt. työntekijäin mukavuus). Sanojen välinen työnjako ei kuitenkaan näy täsmentyneen odotetulla tavalla. Sinänsä tarpeel-

linen *viihtyvyys* on nykyään leviämässä käyttöön, joka ei sille kuulu: »Mikkelin läänin maakunnallinen siisteys- ja *viihtyvyyskilpailu* järjestetään kirkonkylien kesken huhti—syyskuun aikana» (uutistekstistä); »Mutta mitähän ajattelee tavallinen kävelijä, joita sentään on paljon enemmän kuin autossa istujia. Eikö hänellä ole mitään sananvaltaa ympäristön *viihtyvyyden* säilyttämisessä?» (yleisönosastosta). Tällaisissa tapauksissa on *viihtyisyys* ainoa mahdollinen. Ympäristöhän ei voi viihtyä, mutta viihtyisä se voi olla, ja siksi on paikallaan puhe sen *viihtyisyydestä*, ei »viihtyvyydestä».

*

Kun johto-oppi on puheena, sopii muistaa vielä erästä arkkitehtonista erikoisuudesta. Se on verbi *jäsennöidä*, jota arkkitehtialalla jo kauan on käytetty

siinä missä muille riittäisi *jäsentää*. Ihmeellistä kyllä senkin tenho on ollut tarttuvaa. Seuraava poiminto on jatsikriitikon äskettäisestä kirjoituksesta: »Kääntöpuoli on omistettu kotimaisen nykyjazzin avantgardistisimmille virtaauksille. — — Oma suosikkini on abstraktisena sävelmaalauksena toteutettu Spring, johdonmukaisesti *jäsennöity* ja taitavasti ilmennetty kevätkuva, jossa kaikkien osallistujien — — työskentely sekä yksilöllisinä solisteina että yhtyeen osatekijöinä luo teoksesta mielekkään ja mielenkiintoisen opuksen.» Entä jos jatkettaisiin samaa latua: vanhanaikaiset paimentaminen, säveltäminen, pengertäminen voitaisiin korvata vetävämällä uudisverbeillä »paimennoida», »sävelöidä», »pengerröidä». Olisihan tuokin sopivan avantgardistista virtausta: taitavasti ilmennettyä, mielekästä ja mielenkiintoista.

TERHO ITKONEN